

NARRACJE BEZDOMNYCH KOBIET NA TEMAT ICH PRZYSZŁOŚCI. DONIESIENIE Z BADAŃ JAKOŚCIOWYCH

NARRATIVES OF HOMELESS WOMEN ABOUT THEIR FUTURE. A QUALITATIVE ANALYSIS

Małgorzata Piechowicz-Bogaczyk^{1(A-F)}

¹Uniwersytet Gdański, Polska

¹University of Gdansk, Poland

Piechowicz-Bogaczyk, M. (2021). Narracje bezdomnych kobiet na temat ich przyszłości. Doniesienie z badań jakościowych/Narratives of homeless women about their future: a qualitative analysis, *Rozprawy Społeczne/Social Dissertations*, 15(1), 60-73. <https://doi.org/10.29316/rs/133024>

Wkład autorów/
Authors' contribution:
A. Zaplanowanie badań/
Study design
B. Zebranie danych/
Data collection
C. Dane – analiza i statystyki/
Data analysis
D. Interpretacja danych/
Data interpretation
E. Przygotowanie artykułu/
Preparation of manuscript
F. Wyszukiwanie i analiza
literatury/
Literature analysis
G. Zebranie funduszy/
Funds collection

Streszczenie

Niniejszy artykuł ma na celu prezentację i analizę tego, jak bezdomne kobiety wyobrażają sobie swoją przyszłość.

Materiał i metody. Badania jakościowe przeprowadzono na grupie 6 bezdomnych kobiet-mieszkanek schronisk w Gdańsku i Poznaniu. Metodą badawczą, jaką się posłużyłam było studium przypadku, z zastosowaniem techniki w postaci wywiadu narracyjnego. Uwzględnione w tekście wyniki badań stanowią jedynie część obszerniejszych z tego zakresu. Z uwagi na ograniczenia tekstowe, postanowiłam zaprezentować jedną z wyróżnionych przeze mnie kategorii badawczych: przyszłość kobiet doświadczających bezdomności, ocenianą z ich punktu widzenia.

Wyniki. Wyniki badań wskazują, że bezdomne kobiety pragną zmienić swoją sytuację życiową, jednak wizję swojej przyszłości widzą w kategoriach fatalistycznych, a w jej wyobrażenie wpisane są obawy i lęki; ponadto nie dysponują strategiami pomocnymi w zakresie zmiany aktualnego położenia życiowego.

Wnioski. Kluczowy wniosek aplikacyjny obejmuje zasadność zaprojektowania i wdrożenia pomocy psychologicznej oraz aktywizację zawodową bezdomnych kobiet.

Słowa kluczowe: bezdomność, przyszłość, bezdomne kobiety, poczucie samoskuteczności, narracje

Summary

The present article is to present and analyze the homeless women' view on the prospects for their future.

Material and methods. Qualitative research was conducted on six homelessness women living in shelters in Gdańsk and Poznań. I have used case study methodology, implementing narrative interview as a technique. The research presented in this article is only a part of a larger study on the subject. Due to formal limitations I have decided to publish only one of the selected categories: what are their prospects for the future, as seen for the point of view of homeless women.

Results. The results of research indicate that homeless women wish to improve their situation however have negative predictions for their future, which are filled with fear. Furthermore they do not possess means to change the current situation.

Conclusions. Key practical application includes necessity to implement psychological aid and professional activation of homeless women

Keywords: homelessness, future, homeless women, self-efficacy, narrative

Tabele/Tables: 0
Ryciny/Figures: 0

Literatura/References: 49

Otrzymano/Submitted:
02.12.2020

Zaakceptowano/Accepted:
02.02.2021

Adres korespondencyjny: Małgorzata Piechowicz-Bogaczyk, Zakład Patologii Społecznej i Resocjalizacji, Uniwersytet Gdański, Wydział Nauk Społecznych, Instytut Pedagogiki, ul. Bażyńskiego 4, 80-309, Gdańsk, Polska; email: malgorzata.piechowicz@ug.edu.pl ORCID: 0000-0003-3456-7286

Copyright by: Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, Małgorzata Piechowicz-Bogaczyk

Czasopismo Open Access, wszystkie artykuły udostępniane są na mocy licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-użycie niekomercyjne-na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-NC-SA 4.0, <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>).

Wstęp

Bezdomność stanowi zjawisko ujmowane w różnych kontekstach i postrzegana jest z wielu perspektyw. Problematyka bezdomności analizowana jest interdyscyplinarnie – leży bowiem w kręgu zainteresowań nauk społecznych, które uwzględniają zarówno fenomen bezdomności jako Problem społeczny, ale również aspekt indywidualny, obejmujący funkcjonowanie poszczególnych jednostek doświadczających bezdomności. Ponadto, analiza literatury przedmiotu pozwala wskazać na wymiar prawno-formalny i zdrowotny omawianego problemu społecznego.

To, co wspólne dla zjawiska bezdomności, niezależnie od przyjętej optyki, liczy się z deficytami o charakterze psychospołecznym. W niniejszym artykule podjęłam próbę opisu przyszłości bezdomnych kobiet z ich subiektywnego punktu widzenia.

Bezdomne kobiety

Analizując dostępną literaturę w zakresie definicji pojęcia bezdomności znaleźć można trzy generalne ujęcia omawianego zjawiska: psychologiczne, socjologiczne, jak i formalno-prawne.

Perspektywa psychologiczna osób w kryzysie bezdomności uwzględnia m.in. ich specyficzne zmienne osobowościowe, relacje interpersonalne, style radzenia sobie ze stresem (Pogórska-Jachnik, 2014) oraz liczne deprivacje (Chwaszcz, 2008). Monika Oliwa-Ciesielska (2004, s. 25) psychologiczne funkcjonowanie osób doświadczających bezdomności określa następująco: "to osoby, które wytworzyły mechanizm przystosowania do trwania w trudnych warunkach, na których skrajne warunki życia wymuszają i narzucają trwanie w patologicznym stanie pod względem psychofizycznym".

Drugie, wyróżnione powyżej ujęcie stanowi szeroki obszar, w który wpisane są aspekty kontynuujące bezdomność jako problem społeczny wraz z aparatem badawczym, który pozwala na systematyczną analizę przyczyn omawianego zjawiska w perspektywie demograficznej, czasowej oraz geopolitycznej (Mandes, 2010).

Wymiar formalno-prawny (administracyjny) bezdomności natomiast zbudowany jest na gruncie Ustawy o Pomocy Społecznej z 2004 roku (Pindral, 2010), której zapisy określają status osób bezdomnych oraz obowiązki państwa względem nich, a także wskazują na instrumenty pracy socjalnej dedykowane tej grupie obywateli.

W mojej opinii, na największą uwagę zasługuje ujęcie bezdomności zaproponowane przez European Federation of National Organisations working with The Homeless (Dębski, 2014), którą określa się jako Europejską Typologię Bezdomności i Wykluczenia Mieszkaniowego (ETHOS). Innowacyjność takiego spojrzenia na pojęcie bezdomności, nie tylko definiuje to zjawisko, uwzględniając zarówno jego aspekt psychologiczny, socjologiczny, jak

Introduction

Homelessness is a phenomenon recognised in various contexts and it is perceived from many perspectives. The issue of homelessness is analysed in terms of interdisciplinarity – it is in the field of interest of social sciences, considering both the phenomenon of homelessness as a social problem, but also its individual aspect, covering the functioning of particular individuals experiencing homelessness. What is more, the analysis of the literature on the subject allows us to indicate the legal, formal and health dimension of the discussed social problem.

What is common to the phenomenon of homelessness, regardless of the adopted approach, relates to psychosocial deficits. In this article, I am attempting to describe the future of homeless women from their subjective point of view.

Homeless women

When analysing the available literature on the definition of the concept of homelessness, we can find three general approaches to the phenomenon in question: psychological, sociological, as well as formal and legal approach.

The psychological perspective of people in a homelessness crisis considers, inter alia, their specific personality variables, interpersonal relationships, styles of coping with stress (Pogórska-Jachnik, 2014) and numerous deprivations (Chwaszcz, 2008). Monika Oliwa-Ciesielska (2004, p. 25) describes the psychological functioning of people experiencing homelessness as follows: "they are people who have developed a mechanism of adaptation to surviving in difficult conditions, their extreme living conditions force and impose on them a pathological condition in terms of psychophysics".

The second above-mentioned approach is a wide area that includes aspects that continue homelessness as a social problem, along with a research apparatus that allows for a systematic analysis of the causes of the phenomenon in demographic, time, and geopolitical perspectives (Mandes, 2010).

The formal and legal (administrative) dimension of homelessness is built as based on the Social Welfare Act of 2004 (Pindral, 2010), the provisions of which define the status of homeless people and state obligations towards them, as well as they indicate the instruments of social work dedicated to the group of citizens.

In my opinion, the approach to homelessness proposed by the European Federation of National Organisations working with The Homeless (Dębski, 2014) is the most interesting, it is referred to as the European Typology of Homelessness and Housing Exclusion (ETHOS). The innovative nature of this approach to the concept of homelessness not only defines this phenomenon, considering both its

i administracyjny, ale także akcentuje praktyczne wymiary obejmujące położenie osób doświadczających bezdomności, ale również tych, które są bezdomnością zagrożeni. W związku z tym, ta propozycja może stanowić bazę do projektowania strategii pomocowych wobec osób bezdomnych w postaci redukcji negatywnych skutków zarówno indywidualnych, jak i systemowych.

W ramach ETHOS wyróżnia się cztery kategorie związane z bezdomnością i wykluczeniem mieszkaniowym:

1. Bezdachowość
2. Bezmieszkańczość
3. Niezabezpieczone zamieszkanie
4. Nieadekwatne zamieszkanie.

W odniesieniu do powyższych kategorii zwraca się uwagę na trzy przestrzenie (tzw. domeny), które pozwalają określić pojęcie „domu”. Są to:

1. Domena fizyczna (związana jest z przestrzenią do mieszkania, czyli schronieniem przed niekorzystnymi warunkami pogodowymi oraz dostępem osoby bezdomnej do elementarnych potrzeb, takich jak potrzeba bezpieczeństwa i zachowanie życia).
2. Domena społeczna (obejmująca aspekt możliwości nawiązywania i podtrzymywania relacji społecznych związanych z rodziną).
3. Domena prawna (określająca posiadanie tytułu prawnego do mieszkania, który osoba zajmuje).

Biorąc pod uwagę demografię bezdomności, zaznaczyć należy, że zjawisko to obejmuje przede wszystkim mężczyzn. Skala kobiet na tle całej populacji osób bezdomnych w Polsce waha się od 20 do 30% (Przymeński 2001; Dębski 2008; Szluz 2010; Piechowicz, Pastwa-Wojciechowska, Piotrowski 2014). Fakt, że bezdomnych kobiet jest zdecydowanie mniej niż bezdomnych mężczyzn, absolutnie nie generuje uprawnień do tego, by „kobieca” bezdomność zasługiwała na mniejsze zainteresowanie badawcze.

W oparciu o literaturę przedmiotu, można zaprezentować syntetyczny psychospołeczny profil bezdomnych kobiet, uwzględniający poniższe cechy:

1. Bezdomność kobiet ma postać instytucjonalną (Kubicka, 2005; Dębski, 2008; Szluz, 2010; Piechowicz, 2017).
2. Bezdomne kobiety nie posiadają wystarczających kompetencji społecznych i rodzicielskich. Ich deficyt związany jest z niskim poziomem zaradności życiowej (Szluz, 2010; Mikołajczyk, 2018).
3. Bezdomne kobiety charakteryzują się brakiem kompetencji zawodowych (Kubicka, 2005; Dębski, 2008; Grabarczyk, 2007; Szluz, 2010).

Należy podkreślić, że osoba niezwykle rzadko staje się bezdomną z dnia na dzień. Proces ten zazwyczaj jest rozciągnięty w czasie i uwarunkowany

psychological, sociological and administrative aspects but it also emphasises the practical dimensions, including the situation of people experiencing homelessness, but also those who are at risk of becoming homeless. Therefore, this proposal can be the basis for developing support strategies for the homeless in the form of reducing negative effects, both individual and systemic.

ETHOS distinguishes four categories related to homelessness and housing exclusion:

1. Rooflessness
2. Houselessness
3. Insecure housing
4. Inadequate housing.

Regarding the above categories, attention is drawn to three (the so-called domains) that allow to define the concept of “home”. They are as follows:

1. Physical domain (related to the space to live, i.e., a shelter from unfavourable weather conditions and the homeless person’s access to basic needs, such as the need for safety and for protecting life).
2. Social domain (including the aspect of establishing and maintaining social relationships related to the family).
3. Legal domain (determining the legal title to the apartment that the person occupies).

Considering the demographics of homelessness, it should be noted that this phenomenon mainly affects men. The scale of women compared to the entire population of homeless people in Poland ranges from 20 to 30% (Przymeński 2001; Dębski 2008; Szluz 2010; Piechowicz, Pastwa-Wojciechowska, Piotrowski 2014). The fact that there are less homeless women than homeless men does not mean that “female” homelessness requires less research interest.

Based on the literature on the subject, a synthetic psychosocial profile of homeless women can be presented, including the following features:

1. Women’s homelessness is institutional (Kubicka, 2005; Dębski, 2008; Szluz, 2010; Piechowicz, 2017).
2. Homeless women do not have adequate social and parental competences. Lack of them is related to the low level of resourcefulness in life (Szluz, 2010; Mikołajczyk, 2018).
3. Homeless women are characterised by a lack of professional competences (Kubicka, 2005; Dębski, 2008; Grabarczyk, 2007; Szluz, 2010).

It should be emphasised there are only a few people who become homeless from day to day. This process usually stretches over time and is conditioned by several reasons that most often coexist.

Determinants of female homelessness can, in turn, be grouped according to three categories

1. Related to family dysfunctionality¹ (Tyl, 2005; Anooshian, 2005; Szajerska, 2006; Szluz, 2010; Swick, 2010; Piechowicz, 2015; Mikołajczyk, 2018; Phipps, Dalton, Maxwell, Cleary, 2019).

szeregiem przyczyn, które najczęściej współwystępują.

Determinanty bezdomności kobiet można z kolei pogrupować w oparciu o trzy kategorie:

1. Związane z dysfunkcjonalnością rodziny (Tyl, 2005; Anooshian, 2005; Szajerska, 2006; Szluz, 2010; Swick, 2010; Piechowicz, 2015; Mikołajczyk, 2018; Phipps, Dalton, Maxwell, Cleary, 2019).
2. Związane z problemami mieszkaniowymi (Kubicka, 2005; Grabarczyk, 2007; Dębski, 2008; Ferreira, 2015; Piechowicz, 2015; Phipps i in., 2019).
3. Związane z uzależnieniami i cechami psychopatologicznymi (Rog, Holupka, McCombs-Thornton, 1995; Bassuk, Dawson, Perloff, Weinreb, 2001; Hanrahan, McCoy, Cloninger, Dincin, 2005; Szluz, 2010; Roze, van der Waerden, Melchior, 2018).

Poczucie własnej skuteczności

Marzenia, plany oraz ambicje mogą być dla jednostek motorem, który uruchamia jej aktywność, zmierzającą do zmiany aktualnej sytuacji życiowej. Planowanie, w ujęciu Augustyna Bańki (2016), dotyczy procesu poznawczo-motywacyjnego, na który składa się racjonalna aktywność, która jest świadomie ukierunkowana na cel i zorientowana na przyszłość.

Piotr Sztompka (2007) kategorię przyszłości łączy z dwiema perspektywami, jakie mogą przyjmować ludzie. Niektóre zbiorowości zagadnienie przyszłości odnoszą do czegoś, co przyjdzie samo, niezależnie od swojej aktywności lub jej braku. Inne grupy społeczne z kolei pojęcie przyszłości utożsamiają z projektem życiowym, którego konstrukcja i postać zależy od ich aktywności w tym zakresie.

Warto w tym miejscu postawić sobie kilka pytań: dlaczego niektóre jednostki projektują swoje życie w sposób długoterminowy, korzystając przy tym z zasobów środowiska i własnych? Dlaczego, mimo przeciwności losu, są w stanie realizować swoje cele życiowe? Dlaczego niektórzy ludzie biernie czekają na to, co przyniesie im życie, nie uwzględniając rangi własnej aktywności w tym zakresie? Jednym z wielu źródeł odpowiedzi na powyższe pytania może być teoria własnej skuteczności Alberta Bandury (1977). Wedle autora, pojęcie samoskuteczności oznacza wiarę we własne zdolności organizowania i wprowadzania w życie takich działań, które będą potrzebne do przezwyciężenia przyszłych, potencjalnych sytuacji (Bandura 77: za Bańka, 2016, s. 9). Samoskuteczność to element determinujący zmianę zachowań, umożliwiający poprawną ocenę sytuacji oraz poszukiwanie efektywnego sposobu radzenia sobie z przeciwnościami losu (Dolińska-Zygmunt, 2000; Di Giunta i in., 2010; Erözkan, 2013). Niski poziom własnej skuteczności powiązany jest z lękiem, poczuciem bezradności, podczas gdy wysoki sprzyja podejmowaniu wyzwań, określaniu celów

2. Related to housing problems (Kubicka, 2005; Grabarczyk, 2007; Dębski, 2008; Ferreira, 2015; Piechowicz, 2015; Phipps et al., 2019).
3. Related to addictions and psychopathological traits (Rog, Holupka, McCombs-Thornton, 1995; Bassuk, Dawson, Perloff, Weinreb, 2001; Hanrahan, McCoy, Cloninger, Dincin, 2005; Szluz, 2010; Roze, van der Waerden, Melchior, 2018).

Self-efficacy

Dreams, plans and ambitions can be the driving force for individuals, which triggers their activity aimed at changing the current life situation. Planning, according to Augustyn Bańka (2016), concerns the cognitive-motivational process, which consists of rational activity, consciously goal and future oriented.

Piotr Sztompka (2007) links the category of the future with two perspectives that people can follow. Some groups consider the future as something that will come by itself, regardless of their activity or lack of it. Other social groups, in turn, identify the concept of the future with a life project, the structure and form of which depends on their activity in this area.

It is worth asking a few questions at this point: why do some individuals form their lives in a long-term way, using both environmental and their own resources? Why, despite adversities, are they able to pursue their life goals? Why do some people passively wait for what life will bring them, without considering the importance of their own activity in this regard? One of the many sources of answers to the above questions may be Albert Bandura's theory of self-efficacy (1977). According to the author, "the concept of self-efficacy means belief in one's own abilities to organise and implement such actions that will be needed to overcome future, potential situations (Bandura 77: cited from Bańka, 2016, p. 9). Self-efficacy is an element determining behaviour changes, enabling the correct assessment of the situation and the search for an effective way of coping with adversities (Dolińska-Zygmunt, 2000; Di Giunta et al., 2010; Erözkan, 2013). Low level of self-efficacy is associated with anxiety, a sense of helplessness, while high level is conducive to taking challenges, setting goals and achieving success (Chen, Gully, Eden, 2001; Altunçekiç, Yaman i Koray, 2005; Ergül, 2006; Ogińska-Bulik, Juczyński, 2008).

oraz osiągnięciu sukcesów (Chen, Gully, Eden, 2001; Altunçekiç, Yaman i Koray, 2005; Ergül, 2006; Ogińska-Bulik, Juczyński, 2008).

Wysokie poczucie samoskuteczności jest silnie związane z wewnętrznym umiejscowieniem kontroli, gdyż osoba, która charakteryzuje się tymi dwiema cechami osobowości, źródeł swoich niepowodzeń życiowych nie lokuje w zewnętrznych okolicznościach czy zdarzeniach, ale przypisuje je sobie, łącząc je np. z niedostatecznymi kompetencjami, niewystarczającą wiedzą lub zbyt niskimi zdolnościami (Niewiadomska, Chwaszcz, 2010; Bańka, 2016). Ryszard Kościelak (2010) tłumaczy, że trudności życiowe mogą być powodem przesunięcia w stronę zewnętrznego poczucia umiejscowienia kontroli; z kolei przesunięcie w kierunku wewnętrznego LOC jest efektem przekonania o skuteczności własnych działań.

Odnosząc powyższe rozważania do osób bezdomnych, należy podkreślić, że badania (Duracz-Walczak, 1996; Chwaszcz, 2008; Pawlik-Popielarska, 2008; Saade, Wilkenman, 2002; Nickasch, Marnocha, 2009) wskazują, iż ta populacja charakteryzuje się zewnętrznym poczuciem umiejscowienia kontroli. Analiza badań Sylwiusza Retkowskiego i Aleksandry Dębskiej-Cenian (2008) pozwala stwierdzić, że bezdomne kobiety uwarunkowania swojej bezdomności lokują w zewnętrznych źródłach – „ktoś lub coś” uczyniło je bezdomnymi. Autorzy wskazują, że badane kobiety, diagnozując uwarunkowania swojej sytuacji życiowej, wykluczają związek przyczynowo-skutkowy między własnymi działaniami podejmowanymi w przeszłości a stanem obecnym. Badania jakościowe Rebbeci Gomez i Christine Norton (2015), przeprowadzone w Stanach Zjednoczonych, w których badaną zbiorowość stanowili młodzi dorośli doświadczający bezdomności, dowiodły natomiast, że model pomocy społecznej jest zaprojektowany w sposób, który ogranicza poczucie ich sprawstwa.

Metodologia badań własnych

Przeprowadzone przeze mnie badania osadzone są w perspektywie jakościowej. Co, w kontekście badanej przeze mnie populacji istotne: „badania jakościowe (QLR) bardziej znane są z tego, że głosu udziela się tym, którzy go nie mają lub mają go mniej” (Wa-Mbaleka, Costa, 2020, s. 21).

Tadeusz Pilch i Teresa Bauman (2010) tłumaczą, że wybór jakościowego charakteru badania jest uzasadniony, gdy:

- badacz chce przyrzeć się interesującym go zjawiskom w ich naturalnym środowisku, które jednocześnie stanowi dla nich kontekst,
- badane zjawisko jest „drażliwe społecznie”,
- celem badacza jest poznanie losów pojedynczych jednostek.

Warto dodać, że bezdomność jest zjawiskiem, które analizowane jest przede wszystkim w perspektywie ilościowej. Niewątpliwie niesie to za sobą

A high sense of self-efficacy is strongly related to the internal locus of control, because a person who is characterised by the two personality traits does not find the sources of their life failures in external circumstances or events, but associates them, for example, with insufficient competences, insufficient knowledge or inadequate abilities (Niewiadomska, Chwaszcz, 2010; Bańka, 2016). Ryszard Kościelak (2010) clarifies that life difficulties may cause a shift towards the external locus of control; in turn, the shift towards the internal locus of control is the result of a belief in the effectiveness of one's own actions.

Relating the above considerations to the homeless, it should be emphasised that research (Duracz-Walczak, 1996; Chwaszcz, 2008; Pawlik-Popielarska, 2008; Saade, Wilkenman, 2002; Nickasch, & Marnocha, 2009) indicates that this population is characterised by an external sense of the locus of control. An analysis of the research by Sylwia Retkowski and Aleksandra Dębska-Cenian (2008) allows us to conclude that homeless women find the determinants of their homelessness in external sources – “someone or something” made them homeless. The authors indicate that the surveyed women, when diagnosing the determinants of their life situation, exclude a cause-effect relationship between their own actions taken in the past and the current state. Qualitative research by Rebbeci Gomez and Christine Norton (2015), conducted in the United States, in which the studied group consisted of young adults experiencing homelessness, proved that the model of social aid is designed in a way that limits the meaning of their own actions.

Own research methodology

The research I have carried out is based on a qualitative perspective. Which, in the context of the population I study, is important: “qualitative research (QLR) is better known for giving floor to those who never or hardly ever have such an occasion” (Wa-Mbaleka, Costa, 2020, p. 21).

Tadeusz Pilch and Teresa Bauman (2010) explain that the choice of the qualitative nature of the research is justified when:

- a researcher wants to look at the phenomena of interest to him in their natural environment, which is also a context for them,
- the studied phenomenon is “socially sensitive”,
- the researcher's goal is to learn about the fate of individual units.

It is worth adding that homelessness is a phenomenon that is analysed primarily from a quantitative perspective. Undoubtedly, it has

szereg atutów, jednak ja za swój przedmiot badań obrałam bezdomne kobiety, które stanowią indywidualne jednostki, doświadczające unikatowych problemów. Metodą, jaką posłużyłam się w niniejszym badaniu było zbiorowe studium przypadku (Silverman, 2009). To, co charakterystyczne dla tej metody to fakt, że badanie każdego pojedynczego przypadku jest wartościowe, a metoda ta uwzględnia niekiedy sytuacje typowe, ale niepowtarzalne i indywidualne. David Silverman (2009) zwraca uwagę, że studium przypadku pozwala na pewne uogólnienia w oparciu o niewielką liczbę przypadków, które stanowią przykłady pewnego zjawiska społecznego.

Z uwagi na ograniczony charakter opracowania, w niniejszym artykule uwzględniłam jedynie jedną z wyodrębnionych kategorii badawczych: przyszłość bezdomnych kobiet z ich subiektywnego punktu widzenia.

Problem badawczy sformułowałam w postaci następującego pytania:

– Jak bezdomne kobiety wyobrażają sobie swoją przyszłość?

Celem badań był, zatem opis i analiza przeszłości, określana w oparciu o narracje bezdomnych kobiet w tym zakresie, ale także próba zaprezentowania wniosków aplikacyjnych, których uwzględnienie mogłoby mieć pozytywny rezultat w kontekście projektowania programów pomocowych dla kobiet doświadczających bezdomności.

W celu uzyskania odpowiedzi na powyższe pytanie, posługiwałam się materiałem empirycznym w postaci wywiadów narracyjnych. W badaniu wzięło udział 6 kobiet (w wieku od 21 do 38 lat) – mieszkanki schronisk dla bezdomnych kobiet z dziećmi w Gdańsku i Poznaniu. Każda z badanych jest matką – ma co najmniej jedno dziecko. Średni czas wywiadu z badaną osobą wynosił 1,5 godz. (od pół godz. do 3 godz.). Realizując wywiady narracyjne, starałam się zapewnić narratorkom poczucie komfortu i prywatności – wywiady zostały przeprowadzone w pokojach mieszkalnych schronisk. Zgodnie z zaleceniami metodologicznymi, przystąpiłam do wiernej transkrypcji wypowiedzi badanych, uwzględniając elementy takie jak westchnienia, przerwy w wypowiedziach, etc.

Wyniki badań własnych

Niniejsza część artykułu stanowi próbę opisu tego, jak bezdomne kobiety wyobrażają sobie swoje dalsze życie, jakie mają plany na przyszłość i jakie towarzyszą im w tym zakresie obawy.

Halina Worach-Kardas (2015) tłumaczy, że to, czy osoba kreuje swoje życie w kategoriach krótkoterminowych (dotyczących codziennych bądź kilkudniowych celów), czy też długoterminowych zależy od przyjętej przez nią koncepcji życia. Co ważne, w drugą kategorię wpisane jest myślenie o przyszłości bazujące na świadomym kierowaniu własnym rozwojem.

several advantages, but I chose as my research subject homeless women who are individual individuals experiencing unique problems. The method I used in this study was a collective case study (Silverman, 2009). It is characteristic of this method that the study of each individual case is valuable, and the method does not necessarily take into account typical situations, it involves unique and individual cases. David Silverman (2009) points out that the case study allows for some generalisations based on a small number of cases, which are examples of a certain social phenomenon.

Due to the limited nature of the study, in this article I included only one of the identified research categories: the future of homeless women from their subjective point of view.

I formulated the research problem in the form of the following question:

– How do homeless women imagine their future?

The aim of the research was therefore the description and analysis of the future, determined on the basis of the narratives of homeless women in this area, but also an attempt to present application conclusions, the consideration of which could have a positive result in the context of designing assistance programmes for women experiencing homelessness.

To answer the above question, I used empirical material in the form of narrative interviews. The study involved 6 women (aged 21 to 38) – residents of shelters for homeless women with children in Gdansk and Poznan. Each of the respondents is a mother – they have at least one child. The average interview time with the surveyed person was 1.5 hours (from half an hour to 3 hours). By conducting narrative interviews, I tried to provide the narrators with a sense of comfort and privacy – the interviews were conducted in the living quarters of the shelters. In line with the methodological recommendations, I proceeded to a faithful transcription of the respondents' statements, considering elements such as sighs, pauses in speech, etc.

Own research results

This part of the article is an attempt to describe how homeless women imagine their future life, what their plans for the future are and what concerns they have in this regard.

Halina Worach-Kardas (2015) explains that whether a person creates his or her life in short-term categories (concerning everyday or several-day goals) or long-term ones depends on the concept of life adopted by them. What is important, the second category includes thinking about the future based on conscious managing one's own development.

Wypowiedź jednej z kobiet na temat swojej przyszłości wskazuje na fatalistyczne wyobrażenia na tym polu:

„Tak realnie, to ja nie widzę nic. Problem w tym, że ja nie widzę nic, nie mam żadnego pomysłu.”
(Ania 2)

Niemniej, w kolejnych częściach wywiadu, narratorka sygnalizuje konkretny pomysł w zakresie zmiany swojej sytuacji życiowej, który łączy się jednak z szeregiem obaw:

„Znaczy się, moja siostra do mnie zadzwoniła wczoraj i mówiła, że jest taki pan, który może mi tam na wsi wynająć mieszkanie, że jest taki pomocny. Mój brat u niego wynajmował też, no i że można, no ale, to jest tak, że ja bym przez pierwszy rok się tam utrzymała, a później musiała iść do pracy. A problem z mieszkaniem na wsi jest taki, że nie ma żłobka, nawet przedszkola nie ma i z pracą kłopot tam, więc nie wiem... się zastawiam, czy to w ogóle ma sens, wyprowadzać się tam, chociaż czasami sobie myślę, że lepiej gdziekolwiek, żeby po prostu stanąć na nogi”.

W trzech narracjach znaleźć można wyobrażenia na temat tego, jak bezdomne kobiety mogą zaprojektować swoją przyszłość, jednak opierają się one na dość mglistych założeniach, obejmujących poszukiwanie mieszkania, przy czym w pomysły te nie są wpisane konkretne strategie, dzięki którym mogłyby to osiągnąć:

„Mam szansę na mieszkanie socjalne no i wtedy to bym musiała poszukać pracy i żłobka dla małego”. (Martyna)

„Będę mogła się usamodzielnąć, stąd się wyprowadzić na mieszkanie, to jest najważniejsze, ale... Przypuszczam, że jak podniesie się mój status finansowy, to pierwsze co, chciałabym wynająć pokój jakiś, czy się uda, zobaczymy...”. (Paulina)

„No, że chciałabym albo załatwić mieszkanie socjalne i się wyprowadzić albo, jeśli nie wyjdzie z mieszkaniem socjalnym, to na wynajem żeby wziąć, żeby córki miały osobny pokój, żeby miały gdzie się bawić, miały swój kąt. A nie, że teraz jesteśmy na jednym pokoju. Tutaj praktycznie jak się rozwali jakaś zabawka czy coś... W ogóle jak się rozwalą wszystkie zabawki, to nie idzie przejść. Muszę ją uczyć, żeby po sobie sprzątała”. (Ania)

W opisie przyszłości jedna z kobiet deklaruje, że gdy będzie miała chęć opuszczenia schroniska, to będzie szukać mieszkania aż do skutku, jednak nie zaznacza, co i w jaki sposób byłoby pomocne dla niej w tym zakresie:

One woman's statement about her future shows fatalistic images in this field:

“In fact, I can't see anything. There is such a problem, I cannot see anything, I have no idea.”
(Ania 2)

Nevertheless, in the following parts of the interview, the narrator indicates a specific idea in terms of changing her life situation, which, however, is associated with several concerns:

“I mean, my sister called me yesterday and said that there was a man who could rent a flat for me in the village and she told me that he was so helpful. My brother also rented a flat from him, and you also can do it, but, it's like that, for the first year I would stay there and sustain myself, and then I would have to go to work. And the problem with living in the countryside is that there is no nursery, there is even no kindergarten and there are no job opportunities, so I don't know... I wonder if it makes any sense to move out there, although I sometimes think it's better anywhere just to get back on my feet”.

The three narratives contain ideas about how homeless women can form their future, but they are based on rather vague assumptions about looking for a flat, and the ideas do not contain specific strategies by which they could achieve their goals.

“I have a chance for a flat from social aid and then I would have to look for a job and a nursery for my kid”. (Martyna)

“I would be more independent, I will be able to move from here to a flat, this is the most important thing, but ... I suppose that when my financial status improves, the first thing I would like to do is to rent a room, or we'll see ...”. (Paulina)

“Well, I would like to get a flat from a social aid and move out or, if it does not work out, I'd like to rent it, so that my daughters have a separate room, so that they have a place to play, have their own space. Not to be in the same room as we're now. Here, practically when a toy or something breaks ... I have to teach her to clean up after herself.” (Ania)

In the description of the future, one of the women declares that when she has a desire to leave the shelter, she will look for a flat until she succeeds, but she does not indicate what could help her in this regard and in what way:

“well, for example, if I want to, I will move out, right? And I'll find the flat. I will keep looking until I find....”.

„No np. jak będę chciała to się wyprowadzę, nie? I znajdę to mieszkanie. Będę tak długo szukać aż znajdę...”

W narracjach Ani 2 eksponowane jest pesymistyczne nastawienie do przyszłości, w które wpisane są obawy i niepokój, blokujące aktywność kobiety:

„... tylko, że ja zawsze widzę czarne chmury i coś mnie cofa przed tym wszystkim, żeby się wyprowadzić...”

Niemniej, narratorka wskazuje na pewną gotowość i zdecydowaną chęć zmiany swojego położenia życiowego:

„Ja tego nie mogę przekładać, to musi być ten moment, żeby w końcu wyjść, żeby zacząć coś robić takiego sensownego. Ja mówię, jak wyjdę, no np. teraz jest okres letni, nie ma tych sezonów grzewczych, że tak powiem, już chwilowo jest łatwiej. No na sam początek, a potem przecież miałabym nawet rok, żeby sobie coś załatwić. Chodzi o to, że ja bardzo chcę już teraz, przeszłam dużo, mam dużo doświadczeń codziennych tutaj...także tutaj nie chciałabym być np. 5 lat, gdzie dziecko powinno mieć normalny dom”

Większość narratorek akcentuje pozytywne wizje przyszłości, mimo że ich postać jest dość mglista i przypadkowa. Bezdomne kobiety kategorię przyszłości wyobrażają sobie jako tę, która będzie dla nich lepsza niż aktualna sytuacja życiowa.

„... na sto procent będzie lepsze jak jest tutaj. Własny dach nad głową, nie denerwować się, mniej krzycze...” (Paulina)

Ania również perspektywę swojej przyszłości ocenia w sposób pozytywny, odnosząc to do sytuacji obszaru mieszkania i pragmatycznych konsekwencji z tym związanych:

„Córka będzie miała swój pokój, będzie wiedziała, że ma po sobie posprzątać. No jak nie posprząta, to ona będzie miała trudności, żeby się poruszać po tym pokoju, a nie ja”

Jedna z narratorek wskazuje w tym zakresie na doświadczenia innych osób, które zrezygnowały z aktywności zawodowej, sygnalizując, że wyprowadzka wymaga zasobów finansowych:

„... no zobaczymy czy to będzie w tym roku czy następnym, no bo na takie wynajem to trochę pieniądze są teraz potrzebne, trzeba pozbierać, a nie tak jak niektórzy: <że się wyprowadzę, opłacę a potem, fura bura o i nie będzie> Albo pochodzą do pracy, a potem już nie muszą chodzić, bo opieka pomaga”

The narratives of Ania 2 show a pessimistic attitude towards the future, in which there are fears and anxieties that block the woman's activity:

“only that I always see dark clouds and something keeps pushing me away from it all, from moving out...”

Nevertheless, the narrator indicates a certain readiness and determined willingness to change her life situation:

“I can't postpone it, it has to be this moment to finally get out, to start doing something meaningful. When I leave, as I say, for example, it's summer, there is no heating season, so to speak, it is easier now. Well, at the very beginning, and then I would have even a year to arrange something for myself. The point is that I want it now, I have gone through a lot, I have a lot of everyday experiences here... also I would not like to be here, for example, for 5 years, a child should have a normal home”

Most of the narrators emphasise positive visions of the future, even though their character is quite vague and random. Homeless women imagine their future as one that will be better for them than the current life situation.

“... one hundred percent, it will be better than it is here. Own a roof over your head, do not be nervous, scream less often...” (Paulina)

Ania also positively evaluates the prospect of her future, referring to the situation of the flat area and the pragmatic consequences related to it:

“My daughter will have her own room, she will know that she has to clean up after herself. Well, if she doesn't clean up, she'll have a hard time moving around the room, not me.”

In this regard, one of the narrators points to the experiences of other people who have quit their professional activity, signaling that moving out requires financial resources:

“... well, we will see if it will be this year or next, because for such a rental, some money is needed, you have to collect it, and not like some people: <that I will move out, pay and then, bang boom, nothing left>; or they go to work for some time and then they don't have to go anymore, because the social aid helps”

It is worth emphasizing that only one of the narratives took into account the future in the context of professional activity and obtaining favourable qualifications:

Warto podkreślić, że tylko w jednej z narracji pojawił się obszar uwzględniający przyszłość w kontekście aktywności zawodowej i uzyskania kwalifikacji jej sprzyjającej:

„Jak mała pójdzie do żłobka: praca - raz że muszę, a dwa że chce. Chcę, no bo to taka odskocznia, nie, że nie lubię swoich dzieci, ale to też jest coś innego, nie taki dzień jak codzień, tylko w pracy zawsze się to dzieje, nawet jak się jest tym sprzedawcą”. (Ania 2)

W wypowiedzi tej narratorki znaleźć można pozytywne elementy związane z przebyciem kursu zawodowym, pozwalającym zdobyć jej kwalifikacje:

„... no i miałam tam doradcę zawodowego. Pani tam tłumaczyła jakie mamy predyspozycje zawodowe, w jakich praca byśmy się odnajdywały i w końcu wyszło tak, że skończyłam ten kurs i mała potem w grudniu poszła do żłobka, potem 3 miesiące pracowałam, potem odeszłam z pracy, bo już miałam się wyprowadzać, już załatwiłam sobie nową pracę, nowy żłobek, no ale okazało się, że zaszłam w ciążę i wszystko runęło”. (Ania 2)

Przypatrując się się wynikom badań, nasuwa się wniosek, że dwa główne wymiary związane z myśleniem o przyszłości narratorek skupiają się wokół znalezienia pracy i mieszkania, które jednocześnie silnie łączą się z obawami i strachem. Ryzyko, towarzyszące istotnym zmianom w życiu, być może dla badanych jest zbyt duże i stanowi blokadę w zakresie podejmowania działań. To, co charakterystyczne w wypowiedziach badanych, to fakt, że poziom deklaracyjny („chcę znaleźć mieszkanie i pracę”) nie jest początkiem procesu, który obejmowałby realną aktywność w tym zakresie. Kobiety, bowiem (poza jedną narratorką) nie określiły żadnych kroków, które poczyniły, by zbliżyć się do pożądanego celu.

Podkreślić, należy, że w kontekście podjęcia pracy, silnym atutem narratorek jest ich wiek, pozwalający – przy pomocy długofalowego, profesjonalnego wsparcia psychopedagogicznego, o którym piszę szerzej w kolejnej części tekstu – na rokującą aktywizację zawodową, a w konsekwencji satysfakcjonującą pozycję na rynku pracy.

Dyskusja wyników badań i wnioski

Analizując przeprowadzone przeze mnie badania, należy podkreślić kluczowy wniosek: bezdomne kobiety wskazują na pragnienie zmiany aktualnej sytuacji życiowej. Chęć opuszczenia schroniska i znalezienia mieszkania stanowi główny cel narratorek, który formułowany jednak jest w oparciu o dość mgliste i nieprecyzyjne założenia. Strategie, dzięki którym można by zmienić obecne położenie życiowe, bowiem nie są w żaden sposób reali-

“When my little girl goes to nursery: work – it’s one thing that I have to, and the second that I want to. I want to, because it is such a steppingstone, not that I don’t like my children, but it is also something else, not a day like every day, something always happens at work, even when you are a shop assistant”. (Ania 2)

In the narrator’s statement, one can find positive elements related to the professional course she completed, which allowed her to gain qualifications:

“... and I had a career advisor there. The lady explained what our professional predispositions would be, at what posts we would find out to be the best, and in the end it turned out that I completed this course and then in December, when my little girl went to a nursery, I worked for 3 months, then I left work, because I was about to move out, I already got a new job, a new nursery, but it turned out that I got pregnant and everything fell apart.” (Ania 2)

Looking at the research results, the conclusion is that the two main dimensions related to narrators’ thinking about the revolve around finding a job and a flat, which at the same time are strongly associated with fear and anxiety. Perhaps the risk associated with significant changes in life is too great for the respondents and constitutes a blockage in their actions. What is characteristic of the respondents’ statements is the fact that the declarative level (“I want to find a flat and a job”) is not the beginning of a process that would involve real action in this respect. This is because the women (except for one narrator) did not specify any steps they had taken to get closer to the desired goal.

It should be emphasised that in the context of taking up work, a strong advantage of the narrators is their age, which allows, along with the help of long-term professional psycho-pedagogical support, to be written about in more detail in the next part of the text, a promising professional activation and, consequently, a satisfactory position on the labour market.

Discussion of research results and conclusions

When analyzing the research that I have conducted, a key conclusion should be emphasised: homeless women indicate a desire to change their current life situation. The desire to leave the shelter and find a flat is the main goal of the narrators, which, however, is formulated based on quite vague and imprecise assumptions. The strategies that could change the current situation in narrators’ lives are not constructed realistically in any way, the

stycznie skonstruowane – narratorki nie wskazują na konkretne kroki mogące przybliżyć je do celu. Jednocześnie bezdomne kobiety sygnalizują obawy i lęk w tym zakresie. Można, zatem stwierdzić, że to, co wpisuje się w tak ujmowane myślenie o przyszłości związane jest z syndromem wyuczzonej bezradności, a także niskim poczuciem samoskuteczności i zewnętrznym poczuciem umiejscowienia kontroli.

Aleksandra Nowakowska (2008) zwraca uwagę, że wyuczona bezradność u osób bezdomnych może wynikać z internalizacji statusu osoby bezdomnej, co łączy się ze społeczną stygmatyzacją, która prowadzi do utraty wiary w zakresie własnej skuteczności. W społeczny obraz osób bezdomnych – często oparty o stereotypy – wpisane są, bowiem takie parametry jak niechęć, strach, a czasem wręcz wstręt i odraza (Duracz-Walczak, 1995; Oliwa-Ciesielska, 2003; Nóżka, 2005). Fakt ten może istotnie generować bariery nie tylko w kontekście reintegracji społecznej osób bezdomnych, ale również łączyć się może z negatywną oceną własnej tożsamości w percepcji tej populacji ludzi. Poznawcze funkcjonowanie osoby bezdomnej można porównać do następującego pytania: „skoro całe społeczeństwo negatywnie mnie ocenia, to jak ja mogę oceniać się pozytywnie”?

Rozważania w zakresie przyszłości osób bezdomnych w ich percepcji można znaleźć w szeregu publikacji naukowych. Pierwsze badania w Polsce nad tą problematyką przeprowadziły Ewa Bartosz i Bogna Błażej (1995). Wynika z nich, że plany związane z przyszłością osób bezdomnych dotyczą zdobycia pracy, zdobycia mieszkania, otrzymania renty lub emerytury, otrzymania miejsca w domu pomocy społecznej. Analiza badań Adama Lecha (2007, s. 263) wskazuje, że osoby bezdomne charakteryzują się niejasnym wyobrażeniem związanym z tym, jak potoczy się ich życie: („nie zastanawiali się nad tym, bądź trudno im to przewidzieć”). Autor podkreśla również charakterystyczną dla osób bezdomnych fatalistyczną postawę, sprowadzającą się do tego, że wszystko to, co dzieje się w życiu jest dziełem przypadku, a nie wynikiem własnej aktywności.

Monika Oliwa-Ciesielska (2003) wyjaśnia natomiast, że dla osób doświadczających bezdomności, wizja przyszłości jest na tyle abstrakcyjna, że nie pozwala na racjonalne projektowanie i wprowadzanie zmian, a efektem tego jest długotrwałe pozostawanie w schronisku.

Wnioski związane z planowaniem przyszłości osób doświadczających bezdomności znaleźć można również w kolejnych badaniach. Romualda Kosmatka (2018) wykazała, że charakter instytucji dla osób bezdomnych wiąże się z odczuwanym poczuciem skuteczności jej mieszkańców. Osoby bezdomne przebywające w schroniskach chrześcijańskich uważają, że to oni są projektantami własnego życia, natomiast mieszkańcy pozostałych ośrodków deklarowali, że nie mają wpływu na własne życie.

Na uwagę zasługują również badania Franciszka Głoda (2008), w których autor podkreśla różni-

narrators do not indicate specific steps that could bring them closer to the goal set. At the same time, homeless women signal fears and anxiety in this regard. Therefore, it can be concluded that what fits into such thinking about the future is associated with the syndrome of learned helplessness, as well as a low sense of self-efficacy and an external sense of the locus of control.

Aleksandra Nowakowska (2008) points out that learned helplessness in homeless people may result from the internalisation of the status of a homeless person, which is associated with social stigma, leading to loss of faith in terms of self-efficacy. The social image of the homeless, often based on stereotypes, includes such elements as reluctance, fear, and sometimes even disgust (Duracz-Walczak, 1995; Oliwa-Ciesielska, 2003; Nóżka, 2005). This fact may significantly generate barriers not only in the context of social reintegration of homeless people, but may also be associated with a negative assessment of their own identity in the perception of this population. The cognitive functioning of a homeless person can be compared to the following question: “if the whole society thinks negatively of me, how can I think positively of myself”?

Considerations regarding the future of homeless people in their perception can be found in several scientific publications. The first studies in Poland on this issue were carried out by Ewa Bartosz and Bogna Błażej (1995). They reveal that plans related to the future of the homeless persons concern getting a job, getting a flat, receiving an old-age pension or retirement pension, being guaranteed a place in a social welfare home. An analysis of the research by Adam Lech (2007, p. 263) shows that homeless people are characterised by an unclear perception of how their life will go: (“they did not think about it, or it is difficult for them to predict”). The author also emphasises the fatalistic attitude typical of homeless people, which boils down to the fact that everything that happens in life is a coincidence and not the result of one’s actions.

Monika Oliwa-Ciesielska (2003) explains that for people experiencing homelessness, the vision of the future is so abstract that it does not allow for rational design and introducing changes, and the result is a long-term stay in the shelter.

Conclusions related to planning the future of people experiencing homelessness can also be found in subsequent studies. Romualda Kosmatka (2018) discussed that the nature of an institution for homeless people is associated with the perceived sense of effectiveness of its inhabitants. Homeless people staying in Christian shelters believe that they are the designers of their own lives, while residents of other centres declared that they had no influence on their own lives.

The research by Franciszek Głód (2008) is also noteworthy, the author emphasises differences between homeless women and homeless men in relation to the perception of the future. It turned out

ce między bezdomnymi kobietami a bezdomnymi mężczyznami w odniesieniu do postrzegania przyszłości. Okazało się, bowiem, że populacja kobiet, (co trzecia badana), jako najważniejsze elementy w kontekście przyszłości określa znalezienie mieszkania oraz utrzymywanie relacji z rodziną. Mężczyźni natomiast deklarowali, że praca stanowi dla nich najbardziej istotny czynnik związany z przyszłością natomiast rodzina była wartością ważną jedynie dla 1/10 z nich. Badania uwzględnione w Raporcie Regionalnego Ośrodka Pomocy Społecznej w Rzeszowie z 2014 r. wykazały z kolei, że ponad 1/3 populacji (zarówno bezdomnych mężczyzn, jak i kobiet) nie ma planów na najbliższą przyszłość.

Biorąc pod uwagę polskie badania na temat bezdomności kobiet wskazać należy dwie publikacje. W pierwszej z nich (Szluz, 2010) badane kobiety deklarują chęć zmiany swojej pozycji życiowej, np. poprzez wynajęcie mieszkania lub założenie działalności gospodarczej, jednak wydaje się, że bez pomocy profesjonalnych narzędzi służących reintegracji społecznej, powyższe deklaracje mają niewielką szansę na przełożenie ich na realną zmianę.

Najnowsze, polskie znane mi badania (Mikołajczyk, 2018, s. 228) z omawianego zakresu wykazały, że ponad połowa populacji badanych kobiet swój stosunek do przyszłości określa stwierdzeniem: „dam sobie radę, jestem silna”. Tę optymistyczną postawę przełamuje jednak reszta kobiet biorących udział w badaniach – wykazują one, bowiem bierny stosunek do swojego przyszłego życia, przy czym aż 16% deklaruje, że chce pozostać w schronisku.

Andrzej Szmajkę (1989) tłumaczy, że pełne poczucie kontroli łączy się z następującymi elementami: współzależnością własnych działań z efektami tych działań, swobodą wyboru celów i metod jego osiągnięcia oraz kompetencjami w tych obszarach. Niewątpliwie, w przypadku osób doświadczających bezdomności powyższe trzy elementy mają deficytową postać.

Wyniki moich badań mogą również przybrać aplikacyjny charakter. Z narracji bezdomnych kobiet wynika, że chęć zmiany swojego aktualnego położenia życiowego ma przede wszystkim aspekt deklaracyjny. Niezbędne, zatem byłoby wdrożenie takich działań, które wyposażyłyby kobiety doświadczające bezdomności w zasoby pozwalające im wykorzystywać swoje potencjały w realny sposób. Postawy oparte na wyuczonej bezradności i niskim poziomie poczucia własnej skuteczności generują deficyty o charakterze motywacyjnym, kognitywnym, jak i emocjonalnym. Te z kolei znacząco utrudniają poprawną readaptację społeczną. W związku z tym, trzy kluczowe obszary, które należałoby wdrożyć w pracę z bezdomnymi kobietami powinny obejmować pomoc psychologiczną, aktywizację zawodową oraz poradnictwo pedagogiczne. Dodać należy, że projekty z zakresu psychokorekcji oraz umiejętności poruszania się po rynku pracy są realizowane w schroniskach dla osób bezdomnych, jednak ich jakość pozostawia wiele do życzenia. Po

that the female population (every third respondent) defined finding a flat and maintaining relationships with the family as the most important elements in the context of their future. Men, on the other hand, declared that work was the most important factor related to the future for them, while the family was an important value only for 1/10 of them. The research included in the Report of the Regional Social Welfare Centre in Rzeszów from 2014 showed that over 1/3 of the population (both homeless men and women) has no plans for the nearest future.

Considering Polish research on female homelessness, two publications should be mentioned. In the first of them (Szluz, 2010), the surveyed women declare their willingness to change their life position, e.g., by renting a flat or starting a business, but it seems that without the help of professional tools for social reintegration, the above-mentioned declarations have little chance of being translated into real change.

The latest Polish research known to me (Mikołajczyk, 2018, p. 228) in the discussed field showed that over half of the population of the surveyed women describe their attitude to the future with the statement: “I can do it, I am strong”. This optimistic attitude, however, is broken by the rest of the women participating in the research; they present a passive attitude towards their future life, and as many as 16% declare that they want to stay in the shelter.

Andrzej Szmajkę (1989) explains that a full sense of control relates to the following elements: the interdependence of one's own actions with the effects of these actions, the freedom to choose goals and methods of achieving it, as well as competences in these areas. Undoubtedly, in the case of people experiencing homelessness, the above three elements are deficient.

The results of my research may also take an application character. The narrative of homeless women shows that the willingness to change one's current life situation has, above all, a declarative aspect. Therefore, it would be necessary to implement such measures that would equip women experiencing homelessness with resources that would allow them to use their potentials in a real way. Attitudes based on learned helplessness and a low level of self-efficacy generate deficits of a motivational, cognitive, and emotional nature. These, in turn, significantly hinder correct social re-adaptation. Therefore, the three key areas that should be implemented in working with homeless women should include psychological support, professional activation and pedagogical counseling. It should be added that projects in the field of psycho-correction and the ability to navigate the labour market are carried out in shelters for homeless people, but their quality leaves much to be desired. Firstly, they are quite universal in nature, often ignoring the unique features of individuals; secondly, their form is often based only on interventions, and not on long-term

pierwsze – mają dość uniwersalny charakter, często nieuwzględniający unikatowych cech jednostek; po drugie – ich postać często bazuje jedynie na interwencji, a nie na długofalowych działaniach, obejmujących profilaktykę oraz prewencję. Trzeci, wymieniony powyżej wymiar pomocy określić należy jako konieczny – przede wszystkim z uwagi na fakt, że bezdomne kobiety zazwyczaj są matkami. Wyniki badań, uwzględnione w niniejszym tekście, wskazują, że sposoby pełnienia ról macierzyńskich bezdomnych kobiet wymagają korekcji. Niezbędne, zatem są wzmożone działania w zakresie poprawy funkcjonowania bezdomnych rodzin, których skutki mogłyby stanowić nie tylko pozytywne zmiany w procesie socjalizacji dzieci, ale jednocześnie przyczynić się do podwyższenia jakości życia rodzin doświadczających bezdomności, a w konsekwencji osłabić mechanizm dziedziczenia omawianego zjawiska.

Kolejną niezwykle istotną kwestią jest edukacja społeczeństwa w zakresie przyczyn i okoliczności zjawiska bezdomności. Osoby doświadczające bezdomności są skrajnie marginalizowane, a związane z nimi stereotypy stanowią elementy potęgujące ich niski poziom samoskuteczności. Projektując, zatem działania mające na celu prewencję bezdomności, uwzględnić należy zarówno czynnik społeczny, wymiar związany z polityką społeczną, ale również aspekt dotyczący specyfikacji programów profilaktyczno-reintegracyjnych w oparciu o indywidualizację związaną z potencjałami osób bezdomnych.

activities, including prophylaxis and prevention. The third dimension of assistance mentioned above should be defined as necessary, mainly due to the fact that homeless women are usually mothers. The research results included in this text indicate that the ways of fulfilling the maternal roles of homeless women require correction. Therefore, it is necessary to intensify efforts to improve the functioning of homeless families, the effects of which could not only constitute positive changes in the process of socialization of children, but also contribute to the improvement of the quality of life of families experiencing homelessness, and, consequently, weaken the mechanism of inheritance of the discussed phenomenon.

Educating the society about the causes and circumstances of homelessness is another extremely important issue. People experiencing homelessness are extremely marginalised, and the stereotypes associated with them are elements that increase their low level of self-efficacy. Therefore, when creating activities aimed at the prevention of homelessness, one should consider both the social factor, the dimension related to social policy, but also the aspect related to the specification of preventive and reintegration programmes based on the individualisation related to the potential of the homeless.

Literatura/References:

1. Altunçekiç, A., Yaman, S., Koray, Ö. (2005). The research on prospective teachers' self-efficacy belief level and problem solving skills. *Kastamonu Education Journal*, 13(1), 93-102.
2. Anooshian, L. (2005). Violence and Aggression in the Lives of Homeless Children. *Journal of Family Violence*, 12(6), 373-387. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10896-005-7799-3>
3. Bańka, A., (2016). *Poczucie samoskuteczności*. Poznań-Warszawa: Wydawca Stowarzyszenie Psychologia i Architektura.
4. Bassuk, E., Dawson, R., Perloff, J., Weinreb, L. (2001). Posttraumatic stress disorder in extremely poor women: Implications for health care clinicians. *Journal of the American Medical Women's Association*, 56, 79-85.
5. Błazej, E., Bartosz, B. (1995). *O doświadczaniu bezdomności*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
6. Chen, G., Gully, S. M., Eden, D. (2001). Validation of a new general self-efficacy scale. *Organizational Research Methods*, 4, 62-83. DOI: <https://doi.org/10.1177/109442810141004>
7. Chwaszcz, J. (2008). *Osobowościowe i społeczne wyznaczniki funkcjonowania bezdomnych mężczyzn*. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.
8. Dębski, M. (2008) Sytuacja społeczna bezdomnych kobiet w województwie pomorskim. W: Ł. Browarczyk (red.), *Forum. O bezdomności bez lęku* (s. 11-106). Gdańsk: Pomorskie Forum na Rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
9. Dębski, M. (2014). *Wybrane metody pracy z bezdomnymi*. Warszawa: Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich.
10. Di Giunta, L., Eisenberg, N., Kupfer, A., Steca, P., Tramontano, C., Caprara, G. V. (2010). Assessing perceived empathic and social self-efficacy across countries. *European Journal of psychological assessment*, 26, 77-86. DOI: <https://doi.org/10.1027/1015-5759/a000012>
11. Dolińska-Zygmunt, G. (2000). *Podmiotowe uwarunkowania zachowań promujących zdrowie*. Warszawa: Wydawnictwo Psychologii PAN.
12. Duracz-Walczak, A. (1996). *Bezdomni*. Warszawa: Centrum Rozwoju Służb Społecznych.

13. Erözkan, A. (2013). The effect of communication skills and interpersonal problem solving skills on social self-efficacy. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 13(2), 739-745.
14. Głód, F. (2008). *Bezdomni - psychologiczno-pastoralna analiza życia, osobowości i próby resocjalizacji*. Wrocław: Papieski Wydział Teologiczny.
15. Gomez, R., Norton, Ch. (2015). Perceptions of Learned Helplessness Among Emerging Adults Aging Out of Foster Care. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 32(6), 507-516. DOI: 10.1007/s10560-015-0389-1
16. Grabarczyk, I. (2007). *System wsparcia i pomocy bezdomnym (na przykładzie działalności Domu dla Odzyskanych dla Życia – Markot w Marwałdzie)*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
17. Hanrahan, P., McCoy, M., Cloninger, L., Dincin, J. (2005). The mothers' project for homeless mothers with mental illnesses and their children: a pilot study. *Psychiatric Rehabilitation Journal*, 28(3), 291-294. DOI: <https://doi.org/10.2975/28.2005.291.294>
18. Kosmatka, R. (2018). *Zasoby osobiste osób bezdomnych a strategie radzenia sobie w sytuacji trudnej*. Piła: Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Stanisława Staszica w Pile.
19. Kościelak, R. (2001). *Poczucie umiejscowienia kontroli i przekonania o własnej skuteczności w zdrowiu i chorobie*. Kraków: Oficyna wydawnicza Impuls.
20. Kubicka, H. (2005). *Bezdomność rodzin samotnych matek: społeczno-wychowawcze aspekty zjawiska*. Łódź: Wydawnictwo UŁ.
21. Lech, A. (2007). *Świat społeczny bezdomnych i jego legitymizacje*. Katowice: Wydawnictwo Śląsk.
22. Mandes, S. (2010). Przegląd kluczowych tematów badań dotyczących bezdomności w socjologicznej literaturze USA, Wielkiej Brytanii oraz Niemiec. W: M. Dębski (red.), *Problem bezdomności. Wybrane aspekty* (s.12-31). Gdańsk: brak informacji o wydawnictwie.
23. Mikołajczyk, M. (2018). *Rodziny bezdomnych matek. Charakterystyka i działania pomocowe*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.
24. Nickasch, B., Marnocha, S. (2009). Healthcare experiences of the homeless. *Journal of the American Academy of Nurse Practitioners*, 21(1), 39-46. DOI:<https://doi.org/10.1111/j.1745-7599.2008.00371.x>
25. Niewiadomska, I., Chwaszcz, J. (2010). *Jak skutecznie zapobiegać karierze przestępczej*. Lublin: Tekst. Drukarnia spółka jawna. Emilia Zonik i wspólnicy.
26. Nowakowska, A., (2008). Społeczne postrzeganie bezdomności. Zjawisko stereotypizacji. W: M. Dębski, K. Stachura (red.), *Oblicza bezdomności* (s. 37-45). Gdańsk: Wydawnictwo Bernardinum.
27. Nóżka, M. (2005). Marginalizacja w środowisku osób bezdomnych. W: K. Marzec-Holka (red.), *Marginalizacja w problematyce pedagogiki społecznej i praktyce pracy socjalnej* (s. 214-223). Bydgoszcz: UKW.
28. Ogińska-Bulik, N., Juczyński, Z. (2008). *Osobowość, stres a zdrowie*. Warszawa: Centrum Doradztwa i Informacji Diffin.
29. Oliwa-Ciesielska, M. (2003). Marginalizacja osób bezdomnych i możliwości ich społecznego uczestnictwa. W: K. Marzec-Holka (red.), *Pomoc społeczna. Teoria i praktyka* (s.420-430), t. II. Bydgoszcz : Akademia Bydgoska.
30. Oliwa-Ciesielska, M. (2004). *Piętno nieprzypisania. Studium o wyizolowaniu społecznym bezdomnych*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
31. Pawlik-Popielarska, B. (2008). Bezdomność – przypadek czy konstelacja niektórych zmiennych osobowościowych. Znaczenie dominującego archetypu poczucia kontroli w procesie wchodzenia w bezdomność. W: M. Dębski, K. Stachura (red.), *Oblicza bezdomności* (s. 200-213). Gdańsk: Uniwersytet Gdański.
32. Phipps, M., Dalton, L., Maxwell, H., Cleary, M. (2019). Women and homelessness, a complex multidimensional issue: findings from a scoping review. *Journal of Social Distress and The Homeless*, 28(1), 1-13. DOI: <https://doi.org/10.1080/10530789.2018.1534427>
33. Piechowicz, M., Piotrowski, A., Pastwa-Wojciechowska, B. (2014). The social rehabilitation of homeless women with children. *Acta Neuropsychologica*, 12(4), 469-482. DOI: <https://doi.org/10.5604/17307503.1138848>
34. Piechowicz, M. (2015). Specyfika funkcjonowania bezdomnych rodzin na przykładzie bezdomnych kobiet z dziećmi w Gdańsku. W: B. Chrostowska, M. Dymowska, M. Zmysłowska (red.), *Rodzina wobec problemów i wyzwań współczesności. W poszukiwaniu rozwiązań, tom 2* (s.171-180). Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko – Mazurskiego w Olsztynie.
35. Pilch, T., Bauman, T. (2010). *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
36. Pindral, A. (2010). Definicje i typologie bezdomności. W: M. Dębski (red.), *Problem bezdomności. Wybrane aspekty* (s.31-52). Gdańsk: brak informacji o wydawnictwie.
37. Podgórska-Jachnik, D. (2014). *Praca socjalna z osobami bezdomnymi*. Warszawa: Centrum Rozwoju Zasiobów Ludzkich.
38. Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie (2014). *Bezdomność w województwie podkarpackim. Raport z badania*. Pobrane z: www.rops.rzeszow.pl/dokumenty/badania/6_bezdomnosc.pdf

39. Retowski, S., Dębska-Cenian, A. (2008). Bezpośrednie i pośrednie przyczyny bezdomności, w retrospektywnej ocenie osób bezdomnych – w poszukiwaniu konsekwencji psychologicznych. W: M. Dębski, S. Retowski (red.), *Psychospołeczny profil osób bezdomnych w Trójmieście* (s. 403-432). Gdańsk: Uniwersytet Gdański.
40. Rog, D., Holupka, C., McCombs-Thornton, K. (1995). Implementation of the Homeless Families Program: 1. Service models and preliminary outcomes. *American Journal of Orthopsychiatry*, 65(4), 502-513. DOI: <https://doi.org/10.1037/h0085057>
41. Roze, M., van der Weerden, J., Melchior, M. (2018). Factors associated with depression among homeless mothers. Results of the ENFAMS survey. *Journal of Affective Disorders*, 229, 314-321. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jad.2017.12.053>
42. Saade, R., Winkelmann, C. (2002). Short and long-term homelessness and adolescents' self-esteem, depression, locus of control and social supports. *Australian Journal of Social Issues*, 7(4), 431-445. DOI: 10.1002/j.1839-4655.2002.tb01130.x
43. Silverman, D. (2009). *Prowadzenie badań jakościowych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
44. Szajerska, A. (2008). Reintegracja społeczno-zawodowa bezdomnych kobiet na przykładzie mieszkań schronisk w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2004–2006. W: M. Dębski, S. Retowski (red.), *Oblicza bezdomności* (s. 241-248). Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
45. Szmałke, A. (1989). Dążenie do uzyskania poczucia kontroli nad zdarzeniami jako modyfikator sądów atribucyjnych i spostrzegania osób. *Przegląd psychologiczny*, 32, 155-183.
46. Sztompka, P. (2007). *Socjologia. Analiza społeczeństwa*. Kraków: Znak.
47. Szluz, B. (2010). *Świat społeczny bezdomnych kobiet*. Warszawa: Bonus Liber.
48. Wa-Mbaleka, S., Costa, A. (2020). Qualitative Research in the Time of a Disaster Like COVID-19. *Revista Lusofona de Educacao*, 48, s. 11-26.
49. Worach-Kardas, H. (2015). *Starość w cyklu życia. Społeczne i zdrowotne oblicza późnej starości*. Katowice: Wydawnictwo Śląsk.